

EL CORPUS BIBLICUM CATALANICUM: UN ANTIC TRESOR
QUE FINALMENT COMENÇA A SER EXPLOTAT

El setembre de 2004 es va publicar el primer volum d'una nova col·lecció de filologia catalana: *La Bíblia del segle XIV: Èxode. Levític*. Transcripció a cura de Jaume Riera i Sans; aparats crítics, notes i glossari a cura de Pere Casanellas i Bassols; estudi introductor i d'Armand Puig i Tàrrach, Barcelona, Associació Bíblica de Catalunya / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004 («Corpus Biblicum Catalanicum», 3).

La col·lecció de la qual forma part aquest volum, el *Corpus Biblicum Catalanicum* (CBCat), es preveu que publiqui, en un total de quaranta-dos volums, totes les traduccions catalanes de la Bíblia, inèdites o publicades, des dels inicis de la llengua fins a l'any 1900. També s'hi publicaran traduccions hebrees del Nou Testament fetes a partir de versions catalanes, amb la corresponent traducció al català actual, i alguns altres textos directament relacionats amb la Bíblia (històries bíbliques).

ANTECEDENTS DEL PROJECTE ACTUAL

A. Foulché-Delbosc i l'Institut d'Estudis Catalans

L'any 1890, l'estudiós francès Samuel Berger, especialitzat en l'estudi de la Bíblia medieval, publicava, a la revista «Romania», un estudi fonamental per al coneixement de les antigues versions bíbliques catalanes medievals.¹ Uns quants anys després, ara fa gairebé un segle, l'hispanista i catalanista llenguadocià Raymond Foulché-Delbosc (1864-1929) va presentar, en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat l'any 1906, una breu comunicació, titulada *La Bible en catalan*, en què, segons deia, resumia els treballs preliminars que havien estat empresos amb vista a la impressió de «la Bible catalane», és a dir, de les antigues versions bíbliques catalanes existents fins al final del segle XVI, les quals ell qualificava com «un des textes les plus importants, par son étendue et

1. Samuel BERGER, *Nouvelles recherches sur les Bibles provençales et catalanes*, «Romania», 19 (París, 1980), ps. 505-561. Reimprès en Samuel BERGER, *La Bible romane au Moyen Âge (Bibles provençales, vaudoises, catalanes, italiennes, castillanes et portugaises)* (Ginebra, Slatkine Reprints, 1977), ps. 93-151

son caractère, pour la connaissance de votre langue».² Foulché-Delbosc hi explicava la història de la primera Bíblia catalana impresa, avui perduda, excepte un full (la que coneixem com a Bíblia valenciana o Bíblia de Bonifaci Ferrer o Bíblia del segle xv), feia un inventari dels principals manuscrits bíblics catalans conservats i d'un imprès, i copiava, com a mostra, el primer capítol del llibre del Gènesi segons la versió del manuscrit Egerton 1526 de la British Library, de Londres. L'inventari del que es pretenia publicar era el següent:³

1. Una Bíblia completa conservada en el manuscrit del segle xv en tres volums esp. 2, 3 i 4 de la Bibliothèque Nationale de France (París), provinent del fons Peiresc. La versió continguda en aquest manuscrit és de la segona meitat del segle xiv.
2. Dues mitges Bibles, que contenen cada una des del llibre del Gènesi fins al llibre dels Salmos, conservades en el ms. esp. 5 de la Bibliothèque Nationale de France (París), del fons Colbert, datat el 1461, i en el ms. Egerton 1526, de la British Library, datat el 1465. Aquestes versions coincideixen, almenys en gran part, amb la que conté el manuscrit ressenyat en el punt anterior.
3. Cinc saltiris, conservats en manuscrits dels segles xiv al xvi: un saltiri incomplet (fins al Sl 113,10), traduït per Romeu Sabruquera, conservat en el ms. 7-7-6 de la Biblioteca Capitulare Colombina de Sevilla, i els següents manuscrits de la Bibliothèque Nationale de France (París): fr. 2433, fr. 2434, esp. 376, esp. 244.
4. Un Nou Testament conservat en el ms. esp. 486 de la Bibliothèque Nationale de France (París), del segle xiv, provinent de l'abadia de Marmoutier.
5. Uns evangelis, conservats en un ms. de l'Arxiu del Palau o de Sobradriel (Centre Borja, Sant Cugat), del segle xv.
6. Dos fragments dels evangelis (Mt 1,1-25 i Jn 1,1-14), conservats en el ms. 7-7-6 de la Biblioteca Capitulare Colombina de Sevilla, del principi de la segona meitat del segle xiv.
7. El saltiri imprès a Barcelona el 1480 per Nicolau Spindeler, còpia del de la Bíblia de Bonifaci Ferrer impresa a València el 1478.

A més, sabem que aquest mateix any 1906 es va pensar en la creació d'una societat que tingués com a únic objecte la publicació de la Bíblia catalana. Però l'any següent va ser el de la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans, i els qui promouien la creació d'aquesta societat —Foulché-Delbosc i no sabem qui més— van decidir que s'encarregués del projecte l'Institut. Així, l'any 1908 l'Institut publicava un informe anunciant el projecte d'editar «el text antic de la Bíblia Catalana».

2. Raymond FOULCHÉ-DELBOSC, *La Bible en catalan*, dins *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (Barcelona, 1906), ps. 538-540 (edició facsímil: Barcelona, Vicens-Vives, 1985).

3. En alguns casos ampliem les dades que donava Foulché-Delbosc perquè el lector tingui més informació sobre els textos a què es fa referència.

na». Havia de formalitzar-se en cinc volums de 350 a 400 pàgines, publicats en cinc anys, cada any un volum. S'havia d'encarregar de tota la feina (transcripció, introduccions, notes) el ja esmentat Raymond Foulché-Delbosc, que cobraria dues mil pessetes anuals, és a dir, dues mil pessetes per volum. Aquest preu incloïa el preu de les còpies, dels viatges que hagués de fer i de la correcció de proves, a més de la feina de transcriure el text i redactar introduccions i notes.⁴

Aquest informe de l'Institut d'Estudis Catalans recull l'inventari de textos que havia presentat Foulché-Delbosc al Primer Congrés i n'hi afegeix els següents:

8. Un saltiri, conservat en el ms. 106 de l'Arxiu Capitular de València, del segle xv.
9. Un llibre de Tobit, conservat en el mateix manuscrit.
10. El Saltiri de Joan Roís de Corella, imprès a Venècia el 1490.
11. Quatre fragments (de Daniel, Primer llibre dels Macabeus, Actes del Apòstols i Apocalipsi) inclosos per Joaquim Llorenç Villanueva en el seu llibre *De la lección de la Sagrada Escritura en lenguas vulgares* (València, 1791).

No sabem ben bé per què aquest projecte va fracassar; sobretot, per quin motiu no se'n va arribar a publicar ni el primer volum, el qual ens consta que Foulché-Delbosc va deixar enllestit. De les memòries de l'Institut d'Estudis Catalans que donen compte dels treballs fets durant els anys 1909 i 1910 (quan s'havia de publicar el segon volum) es desprèn que el 1909 Foulché-Delbosc ja havia deixat llest el primer volum, que comprenia el Pentateuc i Josuè, i que el 1910 el volum ja estava en curs d'impressió,⁵ i en la necrologia de Foulché-Delbosc escrita per Jaume Massó i Torrents, es concreta més: «va arribar a imprimir-se tot el *Gènesi*».⁶ L'any 1914 Foulché-Delbosc va abandonar el projecte, oficialment per motius de salut. Va quedar encarregat de continuar-lo Ramon d'Alòs.⁷ Però a partir de llavors ja no ens consta que el projecte avancés més.

4. Antoni RUBIÓ i LLUCH i Jaume MASSÓ i TORRENTS, *Informe proposant la publicació del text antic de la Bíblia Catalana*, «Anuari. Institut d'Estudis Catalans», 2 (1908), ps. 28-29. L'informe porta la data de 5 de març de 1908.

5. «Tenim també en poder nostre y en vies d'estampació el volum I de la *Bíblia catalana*, segons copia d'en Foulché Delbosc, que comprèn tot el Pentateuch y el Josuè y serà un altre text lli- terari d'importancia capdal» (Antoni RUBIÓ i LLUCH [president] i Miquel dels Sants OLIVER i TOL- RÀ [secretari accidental], *Memoria presentada per l'Institut d'Estudis Catalans als excelentíssims senyors president de la Diputació y alcalde de Barcelona, donant compte dels treballs fets durant l'any 1910*, «Anuari. Institut d'Estudis Catalans», 3 [1909-1910], p. 24). Vegeu també Josep PI- JOAN i SOTERAS (secretari), *Memòria presentada per l'Institut d'Estudis Catalans als excelentíssims senyors president de la Diputació y alcalde de Barcelona, donant compte dels treballs fets durant l'any 1909*, «Anuari. Institut d'Estudis Catalans», 3 (1909-1910), p. 14.

6. Jaume MASSÓ i TORRENTS, *Necrologia: Ramon Foulché-Delbosc*, «Anuari. Institut d'Estu- dis Catalans», 8 (1927-1931), p. 539.

7. «Més endavant, F.-D. va haver d'abandonar amb gran pena la direcció d'aquesta empresa, per motius de salut» (Jaume MASSÓ i TORRENTS, *Necrologia: Ramon Foulché-Delbosc*, «Anuari.

Els anys trenta es va intentar de reprendre el projecte de Foulché-Delbosch, també dins el marc de l'Institut, però sense cap resultat.⁸

Hem dit que aquest projecte va fracassar, però pots ser caldria matisar-ho. Va fracassar com a projecte d'imprimir els textos, però va servir per a cridar l'atenció sobre la importància que tenen les versions bíbliques catalanes, sobre la necessitat de publicar-les i per a fer-ne un primer inventari.

B. Guiu Camps i l'Associació Bíblica de Catalunya

No va ser fins a l'any 1976 que es va elaborar un segon projecte de publicar les versions bíbliques catalanes medievals. Va ser encapçalat pel biblista montserratí Guiu Camps (1915-2001), i la institució que hi donava suport era l'Associació Bíblica de Catalunya. El projecte començà al final de l'any 1975 i l'inici del 1976. Durant aquest any Guiu Camps presentà un esbós del projecte, basat en el de Foulché-Delbosch i l'Institut d'Estudis Catalans, a Enric Cortès, secretari de l'Associació Bíblica de Catalunya, engrescà els dos primers col·laboradors i els únics que arribaren a treballar en la transcripció dels manuscrits, Jaume Riera i Sans (que havia d'encarregar-se de l'Antic Testament) i Lluís-Columba Batlle (Nou Testament), i presentà el projecte a l'assemblea de l'Associació celebrada dins les Jornades de Biblistes Catalans dels dies 27-29 de desembre del 1976.⁹

L'any següent, el 1977, Guiu Camps, amb la mediació de Josep Massot, director de Publicacions de l'Abadia de Montserrat, acordà amb Josep M. de Casacuberta la publicació dels textos en la sèrie B de la col·lecció «Els Nostres Clàs-

---

Institut d'Estudis Catalans», 8 [1927-1931], p. 539). «La publicació de la *Biblia Catalana*, encapçalada al Sr. Foulché-Delbosch, ha sofert una dilació involuntària per tal com l'illustre hispanista francès ha renunciat a seguir en el seu comès per motius de salut. L'INSTITUT, tot planyent-se'n vivament, ha decidit continuar-la a Barcelona, quedant encarregat de portar-la a cap el Sr Ramon d'Alòs. Abans, però, ha calgut procurar-se noves fotocopies d'alguns manuscrits de Londres i París, indispensables perquè l'edició sigui feta amb tota la cura que exigeix la publicació d'un text català tan important. Per dissort, la guerra haurà privat, forçosament, que el primer volum surti a llum tan aviat com era d'esperar» (Jaume MASSÓ I TORRENTS [secretari], *Memoria presentada per l'Institut d'Estudis Catalans als excel·lentíssims senyors president de la Diputació de Barcelona i alcalde de Barcelona, donant compte dels treballs fets durant l'any 1914*, «Anuari. Institut d'Estudis Catalans», 5 [1913-1914], p. xvi).

8. Informació comunicada per Josep Massot.

9. Per a la informació continguda en aquest apartat ens basem en: (a) les anotacions que tenim preses de les assemblees de l'Associació Bíblica de Catalunya celebrades els anys 1976 i 1977; (b) les còpies de les cartes de Jaume Riera i Sans i de Lluís-Columba Batlle a Guiu Camps, i d'altra correspondència i documentació que Guiu Camps ens passà quan ens férem càrrec, juntament amb Armand Puig, del projecte; (c) les còpies de les cartes de Guiu Camps a Jaume Riera i Sans, que aquest darrer ha tingut l'amabilitat de fer-nos a mans fa poc, i (d) les anotacions preses després de converses tingudes amb Guiu Camps.

sics», de l'Editorial Barcino.¹⁰ Guiu Camps preveia un total de deu volums. Aquest mateix any es va incorporar al projecte un nou col·laborador. Jaume Riera considerava que era molta feina tot l'Antic Testament per a ell tot sol; ell s'encarregaria del Pentateuc i un nou membre de l'equip, Josep M. Aragonès i Rebo­llar, s'encarregaria dels profetes.¹¹

L'any 1978 Guiu Camps féu un nou esbós del projecte per demanar una sub­venció a la fundació J. March. Hi parlava de la possibilitat que un nou col·labora­dor, Josep Torras, s'encarregués de l'Antic Testament, en lloc de Josep M. Ara­gonès, al costat de Jaume Riera. A més, hi especificava el calendari previst per a la publicació dels textos:

- Pentateuc: 1979
- Profetes i Macabeus: 1980
- Nou Testament: 1980
- Josuè a Esdres: 1981
- Tobit a Eclesiàstic: 1982
- Altres traduccions dels Salmos: 1983

Aquell mateix any se celebrava el cinc-cents aniversari de la primera bíblia catalana impresa, coneguda normalment com a Bíblia valenciana o de Bonifaci Ferrer, i l'Associació Bíblica de Catalunya es proposà de contribuir a la celebra­ció d'aquesta aniversari, en col·laboració amb la Facultat de Teologia de Barcelo­na. S'hi va dedicar un fascicle de la «Revista Catalana de Teologia», amb col·labo­racions, entre altres, de Josep Perarnau i de Guiu Camps.

Guiu Camps fou destinat uns anys a Mallorca, on no disposava de temps per al projecte. De fet, després de l'any 1979 no tenim gairebé notícies de l'avenç dels treballs. L'any 1984 Guiu Camps es mostrava d'acord amb Lluís-Columba Bat­lle i Jaume Riera que calia editar els diferents manuscrits en columnes paral·leles i no pas intentant reconstruir un suposat arquetipus en una sola columna. Però aquesta manera de fer no estava d'acord amb la manera d'editar els textos d'«Els Nostres Clàssics», i per això Guiu Camps va buscar una nova editorial. D'altra banda, es proposava de contractar una nova col·laboradora, M. Lluïsa Geronès, per a substituir Josep M. Aragonès.

El projecte, jutjant les coses d'una manera estricta, va fracassar, com el pro­jecte de Foulché-Delbosc. Van passat tots els terminis previstos i no es va publi­car res. Els motius? Diria que la magnitud de l'empresa (de la qual era conscient Guiu Camps, que atribuïa el fracàs del primer intent a aquest factor) i les cir­cumstàncies i limitacions personals dels qui l'havien de dur a terme. D'una ban­da, no tothom, començant pel mateix director del projecte, va disposar del temps

10. S'hi comprometia Josep M. de Casacuberta en carta a Josep Massot, datada de 23 de març del 1977.

11. Així ho va exposar Guiu Camps a les Jornades de Biblistes Catalans dels dies 27-29 de desembre del 1977.

necessari per a dedicar-s'hi; i, de l'altra, hi hagué dificultats per a posar-se d'acord en les normes d'edició dels textos i dificultats per a trobar fonts de finançament.

Però tampoc en aquest segon intent els esforços que Guiu Camps i els seus col·laboradors van dedicar al projecte van ser inútils. Com a mínim ens n'han quedat els següents fruits, dels quals ara ens podem aprofitar:

— Diversos estudis fets sobre les antigues versions bíbliques catalanes, entre els quals podem esmentar els publicats en el volum 3, de l'any 1978, de la «Revista Catalana de Teologia».

— Uns quants microfilms, xerocòpies i fotografies, de molt bona qualitat, dels principals textos que calia transcriure.

— La transcripció d'una bona part del Pentateuc feta per Jaume Riera i Sans, col·laborador que, a més, s'ha integrat al nou equip de què parlem més avall.

— Adquisició d'experiència en el mètode amb què cal treballar, especialment quant a l'edició en columnes paral·leles de l'anomenada *Bíblia del segle XIV* (vegeu els punts 1 i 2 de més amunt).

— L'interès que Guiu Camps desvetllà sobre aquest tema entre altres membres de l'Associació Bíblica de Catalunya, entre els quals es compten els qui ara dirigeixen la nova etapa del projecte.

EL PROJECTE ACTUAL

El projecte actual data de l'any 1997 i cal situar-lo en estreta continuïtat amb el projecte iniciat per Guiu Camps, que mentre era conscient que el projecte que portava entre mans no acabava de tirar endavant, en parlava sovint amb alguns altres biblistes, especialment els qui veia que també ens dedicàvem a la llengua catalana, sobretot en ocasió de les Jornades de Biblistes Catalans anuals. La iniciativa va ser d'Armand Puig i Tàrrrech, que, després d'haver conduït fins a bon port el projecte de traducció de la Bíblia Catalana Interconfessional, devia pensar que l'Associació Bíblica de Catalunya tenia prou experiència de treball en equip i prou energies per a embrancar-se en aquest nou magne projecte. Ell mateix elaborà un extens estudi sobre el tema de les versions bíbliques catalanes medievals, que va exposar com a lliçó inaugural del curs 1997-1998 de l'Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós de Tarragona.¹²

El projecte es va exposar en les dues sessions de Jornades de Biblistes Catalans de l'any 1997: les del mes de gener (corresponents, podríem dir, a l'any 1996, ja que normalment se celebren al desembre, però alguns anys s'endarrereixen fins

12. Armand PUIG I TÀRRECH, *La Bíblia a Catalunya, València i les Illes fins al segle XV (Lliçó inaugural curs 1997/98)* (Tarragona, Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós, Arquebisbat de Tarragona, 1997), 106 p. Reelaborat i ampliat en Armand PUIG I TÀRRECH, *Les traduccions catalanes medievals de la Bíblia*, dins *El text: lectures i història* (Barcelona, PAM, AB-Cat, 2001; «Scripta Biblica», núm. 3), ps. 107-231.

als primers dies del gener següent) i les del mes de desembre. Aquest mateix any ja havia estat batejat amb el nom de *Corpus Biblicum Catalanicum*.

En aquest nou intent, el projecte esdevé molt més ambiciós, almenys en aquests tres aspectes:

(a) S'afegeixen nous textos antics a l'inventari de textos de què fins llavors disposàvem (vegeu-ho a continuació).

(b) S'amplia en el temps: ja no es tanca al final del segle XVI, sinó al final del segle XIX, és a dir, s'hi inclou tot el període de la Decadència i la Renaixença.

(c) Quant a l'edició de la Bíblia del segle XIV (constituïda pels manuscrits esmentats en els punts 1 i 2 de més amunt), es preveu d'editar-la en columnes paral·leles, amb el text de la Vulgata (a partir del qual els traductors catalans medievals feien normalment la seva versió) col·locat en una columna suplementària a l'esquerra de les altres. A més, aquest text llatí es publica amb l'aparat crític de l'edició de Stuttgart¹³ i un altre aparat complementari redactat a partir de la col·lació de quatre vulgates representatives de les que es feien servir en el territori català a l'època en què es feia la versió catalana.

En resum, els onze punts de l'inventari de més amunt, s'amplien amb els textos següents:

12. Dos saltiris, l'un conservat a la Biblioteca Vaticana (Reg. Lat. 19) i l'altre a la Biblioteca de Catalunya (1043/2057).
13. Diversos fragments bíblics, entre els quals cal destacar per la seva extensió i qualitat una traducció descoberta per Jaume de Puig que va des de 3Re 5,10 (1Re 5,10 en la nostra terminologia actual) a 4Re 25,19 (= 2Re 25,19) i des de 1Par 1,1 a 2Par 11,1, continguda en el manuscrit 5-5-26, dels segles XIV-XV, de la Biblioteca Capitular Colombina de Sevilla.
14. La Bíblia rimada (continguda en el ms. 7-7-6 de la Biblioteca Capitular Colombina de Sevilla).
15. Diversos textos parabíblics: *Gènesi d'Esriptura* o *Compendi historial de la Bíblia*, *Història del rei Antíocus*, *Vida de Jesucrist* o *Llibre de les edats*, *Gamaliel*, *Llàtzer*, *La destrucció de Jerusalem*, *Epístola de Jesucrist*, *Les llegendes rimades*, *Poema de la passió, mort i resurrecció de Jesucrist*, *Passió de Jesucrist*.
16. Traduccions del Nou Testament a l'hebreu, fetes a partir del català o amb influència del català, concretament els quatre evangelis del ms. Hebr. 100 de la Biblioteca Vaticana i l'*Even Bohan* de Xem Tob ibn Xaprut (1385).
17. El *Llibre de Job* de Jeroni Conques (1557), ja publicat per Jaume Riera i Sans.
18. *Els quatre evangelis menorquins*, de Lluís de les Torres (ca. 1735).

13. *Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem*, a cura de Robert Weber *et al.*, 4a edició revisada a cura de Roger Gryson *et al.* (Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1994) (1a ed., 1969).

19. Les traduccions bíbliques d'Antoni Febrer i Cardona (1840): Saltiri i càntics de l'Antic i del Nou Testament.
20. Les traduccions bíbliques de Josep Melcior Prat i Colom (Solà): el *Nou Testament* (1a edició, 1823) i un Antic Testament fragmentari, no publicat.
21. Els *Salms* i el *Càntic dels Càntics* de Tomàs Sucona, el *Càntic dels Càntics* de Jacint Verdaguer, i altres traduccions de llibres solts o de fragments fetes al final del segle XIX i l'inici del XX.
22. Diversos reculls de salms penitencials, fetes entre els segles XV i el XIX.

Entre els anys 1997 i el 2001 es va cobrir una primera etapa de preparació del projecte, en què es va avançar principalment en tres aspectes: (a) Establiment de l'inventari dels textos que constitueixen el corpus, elaborat bàsicament per Armand Puig i Tàrrach, autor, pel que fa al període medieval, d'un extens treball d'investigació sobre les versions bíbliques catalanes.¹⁴ (b) Formació d'un equip de treball inicial, constituït per dos codirectors i una trentena de col·laboradors. I (c) Transcripció d'alguns dels textos que cal publicar.

Els directores del projecte, per encàrrec de l'Associació Bíblica de Catalunya, són Pere Casanellas i Bassols, llicenciat en filologia semítica (hebreu i arameu) i catedràtic d'ensenyament mitjà de Llengua i literatura catalanes, i Armand Puig i Tàrrach, doctor en Sagrada Escripura, director de l'Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós de Tarragona i professor de Nou Testament de la Facultat de Teologia de Catalunya.

L'edició crítica dels textos catalans, la redacció de notes i estudis introductoris, i la collació de les quatre vulgates de l'àmbit catalanollenguadocià són dutes a terme per un equip de més de trenta col·laboradors, molts d'ells professors universitaris. Entre els col·laboradors que ja han lliurat part o la totalitat de la feina que tenen encarregada hi podem trobar noms ben coneguts dins l'àmbit de la catalanística, com Jordi Bruguera i Talleda, Germà Colón Domènech, Jaume Medina i Casanovas, Jaume de Puig i Oliver, Jaume Riera i Sans i Curt Wittlin. També llicenciats joves, que estan fent el doctorat i que han escollit temes relacionats amb les versions bíbliques catalanes per al seu treball d'investigació de doctorat o de tesi doctoral: Joan M. Furió i Vayà (treball d'investigació de doctorat: *Transcripció del manuscrit Marmoutier i estudi lingüístic*, tesi doctoral: *El Nou Testament en català durant l'edat mitjana. Els manuscrits de Peiresc i Marmoutier*), Pere Poy i Baena (tesi doctoral sobre les versions bíbliques catalanes medievals), Antoni Coll i Casals (treball d'investigació de doctorat: *Transcripció i estudi lingüístic de Lo Nou Testament traduït per Melcior Prat i Colom [Solà]*).

A partir de setembre del 2001 s'ha obert una nova etapa en què s'ha pogut avançar a un ritme més sostingut en l'execució del projecte. En efecte, la primavera d'aquell any es va obtenir el suport del M. H. Sr. Jordi Pujol i Soley, aleshores president de la Generalitat de Catalunya, consistent en una aportació econò-

14. Vegeu la nota 12.

mica, i sobretot, en la concessió d'una persona (Pere Casanellas) perquè treballés a jornada completa en el projecte a partir del següent mes de setembre. En l'actualitat, el Govern català continua donant-hi aquest doble suport. També hi donen suport el Govern d'Andorra, els bisbats de Catalunya, els bisbats de les Illes Balears i el bisbat de Perpinyà. Transcorreguts tres anys des de llavors, el projecte es troba en la situació que descrivim en els paràgrafs següents.

Es disposa de tots els mitjans materials necessaris per a la feina: còpia, en microfilm, microfita i/o paper d'uns 35 manuscrits; aparell lector de microfilms, ordinador i impressora; una petita biblioteca especialitzada (més de cinquanta volums, i fotocòpies o separates d'uns quaranta articles de revista); un programa informàtic especial per a edicions crítiques de textos, que ha estat adaptat a les necessitats particulars del nostre projecte. A més, el fet de tenir la seu en una casa particular equipada amb una bona biblioteca en Bíblia i filologia catalana, connexió a Internet, fax, telèfon, aparell de còpies de seguretat per a ordinador, escàner, impressores, etc., ha fet que es disposés de tot l'equipament necessari sense haver de fer grans despeses.

El corpus dels materials que hom preveu de publicar s'ha distribuït en quaranta-un volums, precedits per un altre volum sobre la Bíblia llatina, la versió sobre la qual estan fetes la major part de les versions bíbliques catalanes que s'han d'editar:

A. *Bíblia llatina*

1. Història de la Bíblia llatina en els països de llengua catalana entre els segles IV i XV.

B. *Versions dels segles XIII-XV*

2-21. Bíblia del segle XIV (manuscrits de París, Londres i Sevilla).

22-23. Bíblia del segle XV (o Bíblia valenciana). Evangelis del Palau.

24-27. Saltiris dels segles XIV i XV.

28. Fragments bíblics fins al segle XV.

29-30. Bíblia rimada.

31-33. Històries bíbliques.

34-35. La Bíblia hebrea en els països de llengua catalana.

C. *Versions dels segles XVI-XIX*

36-37. Traduccions entre el segle XVI i la Renaixença.

38-41. Traduccions del període de la Renaixença.

42. Salms penitencials.

Tots aquests volums seran editats en col·laboració amb Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Aquesta editorial rep els volums compaginats i preparats per a la filmació, i s'encarrega, especialment, d'una última correcció, de la impressió i de la venda dels exemplars, excepte els de la majoria de subscriptors, als quals els fa arribar l'Associació Bíblica de Catalunya.

S'ha fet una campanya de captació de subscriptors, principalment però no exclusivament entre els membres de l'Associació Bíblica de Catalunya, que ha

permès treure al carrer el primer volum amb una base inicial d'un centenar llarg de subscriptors. Sense aquest suport, el projecte no hauria pogut arrencar. En realitat, però, per a assegurar-ne la continuïtat caldria triplicar o quadruplicar el nombre de subscriptors, el qual, en l'àmbit de la filologia catalana és en aquests moments molt reduït.

S'han preparat un lloc web sobre el projecte, com a subdomini del lloc web de l'Associació Bíblica de Catalunya. L'adreça és: <<http://www.abcat.org/cbcac>>. S'hi pot trobar: una descripció resumida del projecte, i una altra descripció molt més detallada, amb el detall dels manuscrits, incunables i altres textos impresos que es preveu de publicar; una explicació sobre la història i l'interès del projecte; mostres del primer volum publicat; les normes detallades de transcripció i edició de la col·lecció; la llista dels volums publicats, en premsa i en preparació; els índexs de mots complets dels volums publicats; una bibliografia sobre les versions bíbliques catalanes, i els materials auxiliars més útils per a estudiar-les; informació sobre les entitats i persones que promouen el projecte, hi treballen o hi donen suport; una pàgina dedicada exclusivament a servir de suport als col·laboradors (on hi poden trobar diversos documents de treball, enllaços a webs i informació sobre el programa informàtic Classical Text Editor, el processador de textos que es fa servir per a preparar l'edició crítica dels textos catalans i llatí); una pàgina des d'on es pot fer la subscripció a la col·lecció (amb un 25 % de descompte sobre el preu normal de venda al públic) o posar-se en contacte amb els responsables del projecte; enllaços diversos.

S'ha obtingut el permís de la Deutsche Bibelgesellschaft de Stuttgart per a incloure en els vint volums de la col·lecció dedicats a la Bíblia del segle XIV el text i l'aparat crític de la seva edició de la Vulgata (vegeu la nota 13).

Després de diverses redaccions provisionals i d'haver tingut en compte els suggeriments rebuts dels col·laboradors i també d'algun consultor extern, s'han establert unes detallades normes de transcripció i edició dels textos, que es poden consultar en el lloc web del CBCat. Les normes de transcripció dels textos medievals es basen en les de la col·lecció «Els Nostres Clàssics» i les amplien, excepte pel que fa a la grafia de la hac etimològica, que es regularitza.¹⁵

Durant aquesta etapa alguns membres de l'equip de treball han contribuït a la bibliografia sobre les versions bíbliques catalanes amb diverses aportacions. Tenim notícia de les següents:

1. L'«Arxiu de Textos Catalans Antics» ha publicat dos articles on Jaume de Puig estudia el nou text manuscrit de 3Re 5,10 a 2Par 11,1 descobert per ell a la

15. Aquesta regularització ortogràfica acosta el text al lector actual, evita la proliferació d'acents diacrítics (*à, ás, é*, que, a més, es confondria amb *é = 'és'*), no oculta al lector de la transcripció cap dels aspectes pròpiament lingüístics del manuscrit (fonètics, morfològics o sintàctics) i no és una innovació en l'àmbit de la filologia romànica (vegeu Alberto BLECUA, *Manual de crítica textual* (Madrid, Castalia, 1983), p. 138). Es va adoptar sobretot tenint en compte la gran arbitrarietat amb què es fa servir la hac en alguns dels principals manuscrits editats.

Biblioteca Capitular Colombina de Sevilla, i en publica un fragment (4Re 23,27-25,24) en paral·lel amb la versió de la Vulgata, el fragment descobert per Vicent J. Escartí en l'Arxiu del Regne de València i les altres versions de la Bíblia del segle XIV (Peiresc, Colbert i Egerton):

- PUIG I OLIVER, Jaume de: *Més nous textos catalans antics de la «Biblioteca Capitular y Colombina» de Sevilla*, «Arxiu de Textos Catalans Antics», núm. 20 (Barcelona, 2001), ps. 453-510.— Descripció del manuscrit.
 — *Sobre el nou fragment de la traducció medieval de la Bíblia en català de la Biblioteca Capitular y Colombina de Sevilla (III Reg. v, 10 – IV Reg. xxv, 24 i I Par. i, 1 – II Par. xi, 1)*, «Arxiu de Textos Catalans Antics», núm. 21 (Barcelona, 2002), ps. 623-644.— Edició del fragment esmentat i de les altres versions en columnes paral·leles, i estudi.

2. En el XIII Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, celebrat a Girona del 8 al 13 de setembre de 2003, es presentaren tres comunicacions sobre el tema de les versions bíbliques catalanes:¹⁶

CASANELLAS I BASSOLS, Pere: *El Corpus Biblicum Catalanicum i la lexicografia catalana*.— Presentació del projecte del Corpus Biblicum Catalanicum i de l'interès que té per a la lexicografia catalana basant-se en el glossari elaborat per al volum d'Èxode i Levític de la Bíblia del segle XIV.

FURIÓ VAYÀ, Joan: *La llengua del Nou Testament al manuscrit Marmoutier*.

POY, Pere: *La Bíblia medieval en llengua catalana. Estat de la qüestió*.

3. El «Butlletí de l'Associació Bíblica de Catalunya» ha publicat els dos articles següents, a més d'algunes notícies signades per Pere Casanellas sobre el progrés dels treballs del projecte:

POY, Pere: *Introducció a l'estudi històric de la Bíblia en llengua catalana*. «Butlletí de l'Associació Bíblica de Catalunya», núm. 82 (Tarragon, desembre 2003), ps. 21-40.

PUIG I TÀRRECH, Armand: *Les traduccions i els estudis bíblics a Catalunya*. «Butlletí de l'Associació Bíblica de Catalunya», núm. 82 (Tarragona, desembre 2003), ps. 9-20.

4. La «Revista Catalana de Teologia» ha publicat un article estretament relacionat amb el tema de les versions bíbliques catalanes:

PUIG I TÀRRECH, Armand: *La Bíblia llatina en els països de llengua catalana fins al segle XIII*, «Revista Catalana de Teologia», núm. 28 (Barcelona, 2003), ps. 103-134.

16. Han de ser publicades en: *Actes del XIII Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Girona, 8 al 13 de setembre de 2003)* (Barcelona, Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005) (en premsa).

5. Jaume Riera i Sans ha editat la versió de Proverbis 1-6 continguda en el ms. 1031 de la Biblioteca de Catalunya:

RIERA I SANS, Jaume: *Paraules del rey Salamó: Versió fragmentària del llibre dels Proverbis del segle XIV*, esp. 353 de la Bibliothèque Nationale de France (París), ms. 921 de la Biblioteca Nacional Española (Madrid), «Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», núm. 49 (Barcelona, 2003-2004), ps. 141-169.

Finalment, durant aquest període s'ha publicat el primer volum del CBCat (el número 3 de la col·lecció; vegeu-ne la referència a l'inici d'aquesta crònica) i s'ha avançat considerablement en la publicació d'altres deu volums. Es preveu que cada any es puguin publicar dos volums, i alguns anys, tres.

INTERÈS DE LA PUBLICACIÓ DE LES VERSIONS BÍBLIQUES CATALANES

Al principi d'aquesta crònica citàvem les paraules de Raymond Foulché-Delbosc qualificant les antigues versions bíbliques catalanes com «un dels textos més importants, per l'extensió i les característiques, per al coneixement de la vostra llengua». En el segle gairebé complet que ha transcorregut d'aleshores ençà, no han faltat veus que s'han lamentat que aquesta textos no s'haguessin publicat. Així, Germà Colón i Amadeu-J. Soberanas, en les pàgines dedicades a l'obra de Josep Balari del llibre *Panorama de la lexicografia catalana*, escriuen: «També interessa de recalcar que Balari buidà diversos manuscrits parisencs de la *Bíblia catalana*, llavors que aquest text encara segueix inexplicablement sense publicar».¹⁷ El fet que els textos s'hagin hagut de consultar en els manuscrits ha fet que gairebé no fossin aprofitats per al progrés de la filologia; de fet, gairebé només ens consta l'aportació de Josep Balari (recollida després en el *Diccionari etimològic català* de Joan Coromines¹⁸ i en el *Diccionari català-valencià-balear* d'Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll), que, malgrat el que es podria entendre de la citació anterior, es va limitar a buidar alguns petits fragments dels manuscrits bíblics que cita; altrament el seu inventari seria molt més ric del que és. Segons es desprèn d'un repàs de les pàgines del seu diccionari, va limitar-se a alguns capítols del llibre del Gènesi (3; 7; 24) i del Levític (8; 13; 19), citats normalment segons el ms. esp. 2 de la Bibliothèque Nationale de París (del fons Peiresc, que conté la Bíblia completa), i alguna vegada també segons el ms. esp. 5 (del fons Colbert, que conté

17. Germà COLÓN i Amadeu-J. SOBERANAS, *Panorama de la lexicografia catalana: De les glosses medievals a Pompeu Fabra* (Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1986; «Bibl. Universitària», núm. 7), p. 204.

18. Almenys en un cas, però, Coromines cita el ms. 2 de la Bibliothèque Nationale de París sense citar Balari i sembla que sense basar-s'hi: cita una frase del foli 122r per documentar el verb *reguardar* (*DECat*, IV, 701b9-14).

la meitat de la Bíblia, fins al llibre dels Salms). És evident, doncs, que la major part de la riquesa lèxica d'aquests manuscrits bíblics està encara per explotar.¹⁹

Creiem que el primer volum publicat (el setembre de 2004) del CBCat, amb els llibres d'Èxode i Levític segons els tres manuscrits de la Bíblia del segle XIV (Peiresc, Egerton i Colbert) no defraudarà les expectatives creades entorn de la publicació de les antigues versions bíbliques catalanes. Pel que fa a la filologia catalana, la principal contribució és en l'àmbit del lèxic. Podem resumir les principals aportacions que es fan en el glossari de seixanta pàgines del volum de la següent manera:

1. Es confirmen les etimologies proposades per Joan Coromines per al verb *comoldre* i per al substantiu *prestatge*; es corregeix, en canvi, l'etimologia proposada pel DCVB per al verb *embragar* en el sentit de 'tapar les esclotxes de la boca del forn [...] amb fang [...]'; s'aporten també dades sobre l'etimologia del verb *desdenyar-se*, del pronom *amendosos*, etc.

2. Es corregeix de manera ben documentada i absoluta l'afirmació tallant de Joan Coromines (justificada al llarg de gairebé dues columnes del seu *DECat*) que el substantiu *ret* sempre ha estat de gènere masculí en català.

3. Es documenten dinou llatinismes i dos hebraïsmes fins ara no testimoniatos en català (p. ex. el llatinisme *escàbia* 'sarna, ronya' o l'hebraïsmes *hossen* 'peça de la vestidura del gran sacerdot, en forma de bossa quadrada i que anava lligada damunt l'efod').

4. Es documenten per primer cop en català trenta-nou mots compostos o derivats de noms ja documentats, i quinze formes variants de noms també ja documentats (p. ex., *aïnar* 'preparar, cuinar', *solea* = *solesa* 'desert, solitud').

5. Es documenten quaranta-tres noves accepcions de mots ja documentats (p. ex., *plaja* 'zona, costat', *vas* 'base d'una columna, d'una estàtua, etc.') i quinze altres mots no documentats fins ara en català, almenys amb la forma en què apareixen en els textos editats (p. ex. *aproxular* 'instigar, exigir, amenaçar', *saga* 'mantell o peça de drap bast de llana').

6. Es documenten vint mots fins ara escassament testimoniatos (p. ex. *bis* 'lli fi', *nedo -a* 'net': el femení no estava documentat).

7. Es documenten en l'època medieval vint mots que fins ara no estaven testimoniatos fins als segles XIX-XX (p. ex., *sanadura* 'cicatriu') i catorze mots que no estaven documentats fins als segles XVI-XVII (p. ex., *calbo -a* 'calb').²⁰

19. En els articles següents del seu diccionari, Balari cita el ms. 2 (Peiresc): *canastell*, *conna*, *crepell*, *ensopegador*, *folch* (cal corregir la referència que dona: el text que copia sota l'entrada *folch* no és del ms. esp. «24», sinó del ms. esp. «2»), *gonella*, *graporable*, *graponar*. El ms. 5 (Colbert) solament és citat en l'entrada *cotna*.

20. Les llistes completes d'aquests mots es poden consultar en Pere CASANELLAS I BASSOLS, *El Corpus Biblicum Catalanicum i la lexicografia catalana*, dins *Actes del XIII Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Girona, 8 al 13 de setembre de 2003)* (Barcelona, Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005) (en premsa). Cada un dels mots es comenta amb tot detall en el Glossari del volum.

Podem esmentar també altres aportacions d'aquesta publicació fora de l'àmbit de la filologia catalana. Un dels aspectes que s'ha tingut en compte en la preparació del volum és la confrontació contínua de la versió catalana amb el text llatí de la Vulgata, d'una banda, i el text original hebreu, de l'altra. Això ha permès aportar elements sòlids a la qüestió sovint discutida de fins a quin punt les versions bíbliques catalanes medievals tenen influències hebrees; en el cas de l'Èxode i el Levític de la Bíblia del segle XIV apareix ben clar que, tot i que la versió és feta generalment de la Vulgata, sovint se n'aparta i segueix el text hebreu; fins i tot es detecta que els traductors hi han introduït algun element de la tradició jueva postbíblica, la qual cosa semblaria indicar que el traductor o els traductors foren conversos jueus.

Finalment, la confrontació de la versió catalana amb el text de la Vulgata i les seves diverses lliçons variants ha fet veure que el text català de vegades només s'explica a partir de variants del text llatí que únicament es troben en les vulgates que es feien servir en el territori catalanollenguadocià.

PERE CASANELLAS I BASSOLS